

129

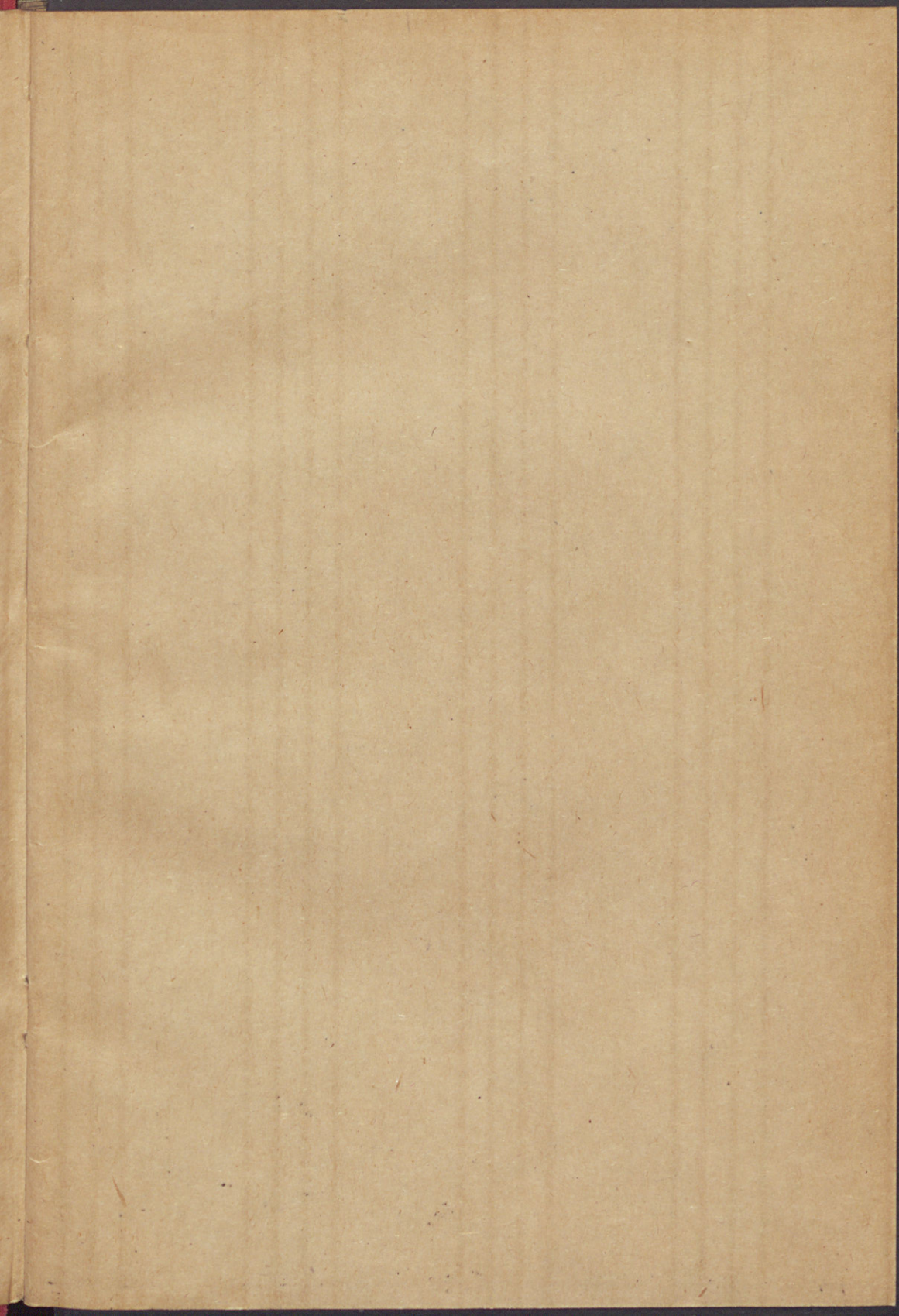
36

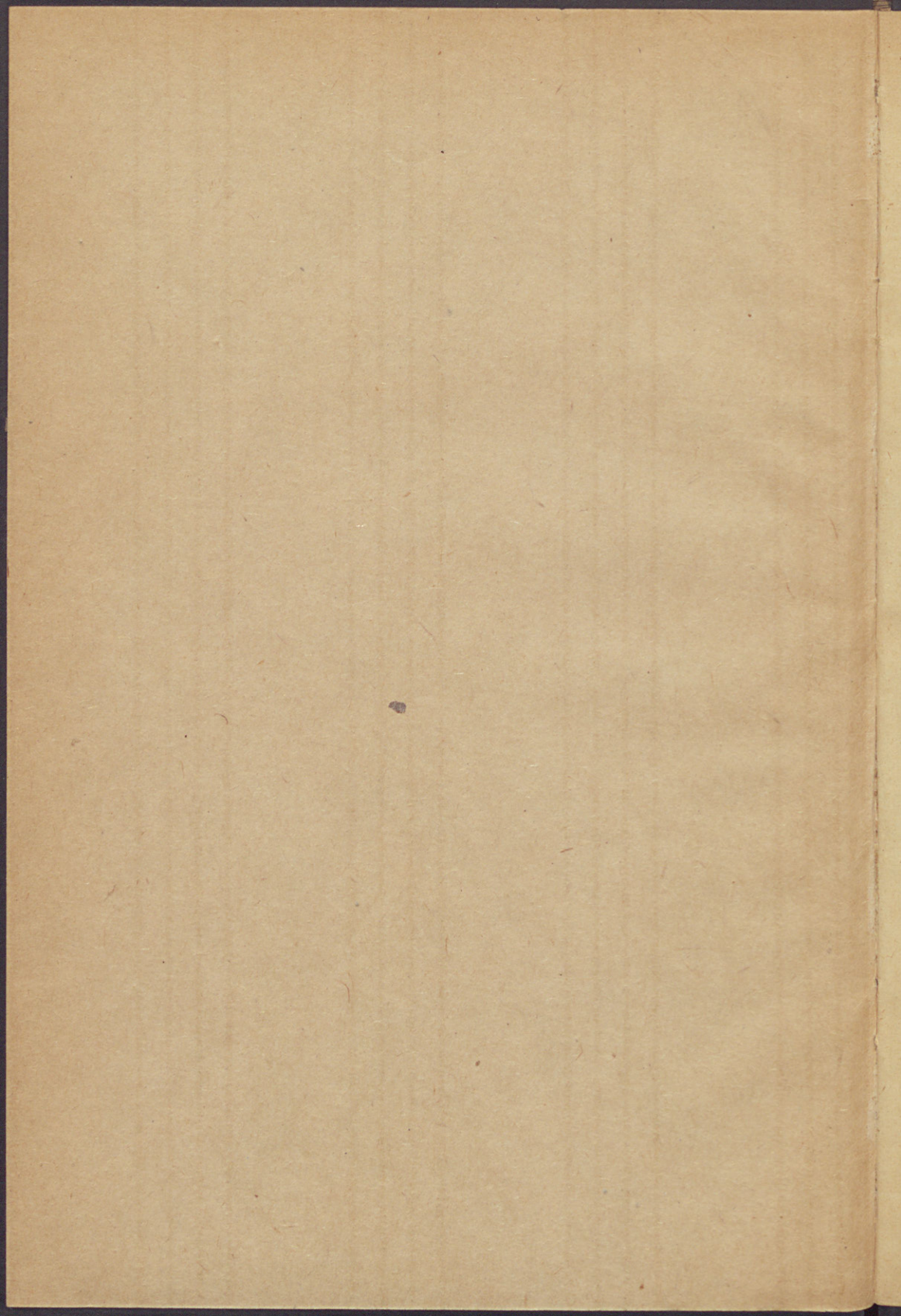

Debreceni Egyetem
Egyetemi és Nemzeti Könyvtár

0 000017 129220

102

585

A MAGYAR HELYESÍRÁS

ELVEI ÉS SZABÁLYAI.

ÚJABBAN ÁTVIZSGÁLVA

KIADTA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

Ára 10 kr.

BUDAPEST, 1879.

A M. T. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

(AZ AKADÉMIA ÉPÜLETÉBEN.)

Kiss. a.

A MAGYAR HELYESÍRÁS

ELVEI ÉS SZABÁLYAI.

ÚJABBAN ÁTVIZSGÁLVA

KIADTA

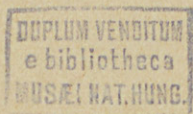
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

BUDAPEST, 1879.

A M. T. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

(AZ AKADÉMIA ÉPÜLETÉBEN.)

137730

A magyar helyesírás elvei és szabályai.

1. §. Főelv a kiejtés.

A magyar helyesírásnak főelve a kiejtés. Írásunk ugyanis lehetőleg híven adja vissza a hangokat, ezeknek állandóan megfelelő jegyekkel. A kiejtés elvének egyébiránt bizonyos korlátai vannak, a melyeket a szófejtés szab meg. Némely esetben érvényre jut az írást könnyítő egyszerűsítés is.

2. §. A kiejtés elvének köre.

A kiejtésen az illető szónak általánosan dívó hangoztatását értjük. Az irodalmi használatnak ez általános kiejtés szolgál alapjául.

Az ettől többé-kevesbbé elütő egyes tájéjtések itt számba nem vehetők. Például e szókat: *alma, apja, bottal, csordás, elment, édes, fejsze, hová, hozzá, jön, kíván, kopasz, kovács, kisdéd, lejtő, mikor, négy, néma, olyan, rétnél, verek, ő* — nem írjuk a tájdivatos ejtés szerint: *auma v. óma, aptya, botval v. botvó, eserdás, eüment v. ément, ídes v. iedes, fészí, há, hezzá, gyün, kéván, kapacz, kuács, küsdeg, lőtő, mikó, ngy, nima, ollan, rétnál, verök, ü*. Ez csak akkor van helyén, ha az író épen az ilyen tájéjtések használatát tűzte ki különös feladatául aesthetikai vagy tudományos czélból, péld. színdarabban, népies elbeszélésben, tudományos értekezésekben.

Írányadó a kiejtés elve mind a magában álló tőszó, mind a további alakulások leírásánál, — bármennyire változzanak is a szó részeinek egymással érintkező hangjai, — valahányszor nyelvtani állandó hangváltozás forog fenn; pl. *ár: ár-a, ér: ér-nek, fog: fog-as, jog: jog-om, agg: elagg-úl, függ: függ-ő, tol: tol-od, toll: toll-ai, meny: meny-asszony, menny: menny-ország, fen: fen-ünk,*

fenn-ni, fenn: fenn-áll, benn: benn-ém, benn-ed, csepp: csepp-et stb.
 — Mássalhangzók érintkezése: *kerek-ség, okos-ság, biz-vást, ok-talan, láb-nyom, kalap-kelme, mag-búza, rész-vétel; darab-ra, hét-hez, fűrész-től, dob-nám, les-néd, lök-tél.* — Nyelvtani hangváltozások: *alma: almá-m, almá-s; nyár: nyar-at, nyar-al; lélek: lelk-ed, lelk-es; fűrög: fűrög-e.*

3. §. A szófejtés elvének köre.

A származtatott, összetett s ragozott szónak alkotó részeit, vagyis a tőszót, képzőt, ragot s az öszszetétel tagjait rendszerint úgy írjuk le, a mint e részek külön-külön ejtve hangzanak.

A magyar helyesírás nem adja vissza mindazon változásokat, melyeket az ejtésben egymásra gyorsan következő hangokon a beszélő szervek sajátzerű működése eszközöl. A kiejtés elve tehát, midőn az egyes szórészekre terjeszti ki hatását, a szónak egész testét illetőleg okvetetlen szűkebb körben működik, és a szófejtés-vonta határok közt mozog.

Példák: *egy-szer, két-szer, más-szor, biz-t-on, egy-ség, költ-ség, rág-csál, lát-szik, egyéb-kor, egész-ség, igaz-ság, lélek-zik, menyek-zik, patak-zik, kopog-tat, oroz-kodik; — láb-szár, mag-tár, tag-társ, ház-tető, kis-bíró, zab-polyva, kalap-béllés, költség-kimélés; — az-t, ez-t, ad-ta, véd-te, ad-ja, fon-ja, tel-jék, rész-ben, kéz-hez, félsz-ből, fog-tól, fok-ban, hat-ból, száz-tól, hegy-ként, ég-hez, ék-ben, dob-tál, csukd be, süsd el, Pest-ben, azon-ban, különb-en, ellen-ben, esküdt-től, esküdt-ben, részek-ből, részeg-ként, varázs-hoz, Pákozdtól, Sz. György-kor, imád-ság-hoz, két-ség-kivül.*

E szók félbeszakítás nélkül ejtve, még a mívelt beszédben is így hangzanak: *eczczer, kézczer, másszor, biszton, etység v. ecscség, kölcség, rákcsál, lázczik, egyépkor, egésség, igasság, lélegzik, menyegzik, patagzik, kopoktat, oroszodik; — lápszár, maktár (mag), taktárs (tag), háztető, kizsbíró, zappolyva, kalabbéllés, kölcsékkimélés; — aszt, eszt, atta, vette (véd), agygya v. adgya, fonnya, fellyebb, tellyék, rézben (rész), készhez (kéz), félzből, foktól (fog), fogban (fok), hadból (hat), száztól (száz), hetyként, ékhez (ég), égben (ék), dop-tál, csugd be, süzsd el, Pezsdben, azomban, különbben, ellemben, esküttől (esküd), esküdben (esküdt), részegből (részek), részekként (részeg), varáshoz (varázs), Pákosztól, Sz. Györtykor, imácscsákhoz, kécscsékkivül.*

A phonetikának ilyen mértékben érvényesítését az írásban nem helyeselhetni. Viszássága szembetünő. Még a régiek tökéletlen írása is csak részben mutat föl ilyeseket. Találni ott ugyan *attam, tuguayok (tuggyátok), öröltec (örülylyetek) féléket*; de sokkal gyakrabban a következőket: *kicből, ecetbe, keueitecből (kévéitekből), megfordola, megholtacnac, uimadsaguc, serelmecben, fogsag, kazdag-sag*; tehát: *kikből, nem kigből; eczetbe, nem eczedbe*; és így nem *mekfordola, imácscságuk, sérelmegben, fokság, kazdakság* stb. Irodalmunk helyesírása különben is már rég megállapodott e tekintetben, és izenkénti hangzásuk szerint jegyzi a szókat. E változások csak esetleg támadnak: *házak: házagból, dolog: dolokként*; de viszont: *házakhoz, házaktól; dologban, dologra* stb. A szófejtés, mint látjuk, elejét veszi ez ingadozásnak.

4. §. Állandó hangváltozások.

Állandó hangváltozások vagy egyszerű hasonulás (assimilatio) vagy másnemű hangmódosulások útján támadnak. Mindezeket a kiejtés szerint írjuk; például:

A *j* (*ja je* stb. ragok) hasonulása. *Sas, sassa, öcs, öcscse*, ezek helyett: *sasja, öcsje*; *űzz, foltozzam, játszszál, hadarászszon, lessed, olvassuk, keressék*, ezek helyett: *űzj, foltozjam, játszjál, hadarászjon, lesjed, olvasjuk, keresjék*.

A *v* (*val vel, vá vé* ragok) hasonulása. *Bajjal, kézzel, urrá, férjjé, közzé (közzé tenni)*, ezek helyett: *bajval, kézvel, urvá, férjvé, közzé*. Ebben: *hosszám, hozzád* stb., a régies *hozzá* tanúsága szerint, a *j* hasonul át *z*-re.

A *z* (*az ez*) hasonulása. *Abban ebben, ahhoz ehhez, annak ennek, attól ettől, arval evvel (azzal ezzel szokottabb; azzá ezzé általánosán dívik avvá evvé helyett)*; *afféle efféle, akképen ekképen*. Nem mondjuk, nem is írjuk ezeket így: *azban ezben, azhoz ehhez* stb. — *Ahoz ehhez* nem helyes, mert a *h* elég erős hang arra, hogy kettősen is ki lehessen ejteni; különben is a magyar mássalhangzók közé tartozik; tehát: *ahhoz ehhez*.

Másnemű hangmódosulások. *Bonts, ronts, költs, fenyíts, hajíts, tekints*, ezek h. *bontj, rontj, költj* stb. —; *lássam, üssed, fússon, vesse, látjam, ütjed, futjon, vetje* helyett; — *ereszsz, szalaszszam, válaszszuk*, ezek helyett: *eresztj, szalasztjam, választjuk*. Emezeknél

egyszerűen kiesik az igető *t*-je, mint például az *eresz(t)kedik*, *kacsin(t)gat*, *tekin(t)get* alakoknál.

A kiejtés szerint írjuk a következőket is: *ront*, *bont*, *önt*, *senki*, *szerkeszt*; holott gyökeik *rom*, *bom(lik)*, *öm(lik)*, *sem*, *szerkez(ik)*; továbbá: *aggat*, *faggat*, *nyaggat*, *szaggat*, *nyegget*, *lyuggat*; mert a hasonulás itt is végig tart, mint a *ront*, *bont*, *önt* igéknél.

Ide iktatjuk a *hagyjad*, *hagyd*, *higyjed*, *vigyed*, *vegyed* formáknak rövidített társait: *hadd*, *hidd*, *vidd*, *vedd* és *ládd-e* e helyett *látod-e*.

Némely szónak kétes származású tőhangját a képzőhöz alkalmazva írjuk le: *iktat* (nem *igtat*); *küzd*, *küszködik*; *labda*, *lapta*.

Az *alszik*, *nyugszik*, *fekszik*, *esküszik* igék múlt idejét így írják általánosan: *aludtam*, *aludt*, *ngugodtam*, *nyugodt*, *feküdtem*, *feküdt*, *esküdtem*, *esküdt*. Egyébiránt a *tt* írása sem helytelen: *aluttam*, *alutt*, és így tovább: *nyugottam*, *feküttem*, *esküttem*, *eskütt*; mert ez igéknél a *d* nem állandó tőhang, a minő például az *ad*, *véd*, *fárad*, *ered* igéknél: *adok*, *adtam*, *adhat*, *adni*; *eredt*, *eredj*, *eredni* stb.; ellenben: *aludni*, *aluszik*, *aluvék*, *alhatik*; *fekszik*, *fekvém*, *fekhetik*, *fektet*; *esküszik*, *esket* stb. Ezek határozatlanja és óhajtó módja is kétféleképen írható: *alunni* *aludni*, *fekünni* *feküdni*; *alunnám* *aludnám*; *feküdnék* *fekünnék* stb. — Az Akadémia mindamellett is a szokottabb *dt* formát követi saját kiadványaiban.

5. §. Egyszerűsítés.

Az egyszerűsítés valamelyik írásjegy mellözése ott, a hol ez a kiejtés vagy a szófejtés sérelme nélkül lehetséges.

A) Kettős betűk mellözése.

A mássalhangzókat bizonyos szóknál hol egyszerűen, hol kettősen ejtik, úgyhogy e részben általános gyakorlat nincs. Nem is említve az oly teljesen hibás hangkettőzéseket mint: *nagyonn* *is értem*; *hogyann* *is hívják csak?* *ezenn* *is átestünk*, — a hol az *n* csak helylyel-közzel hangzik kettősen, — vannak számos olyan szók, a melyeknél egyik szójárás egyszerűen, a másik kettősen ejti ki ugyanazt a mássalhangzót pl. *szólok*, *szóllok*, *sülyed* *süllyed*, *eső* *esső* stb. Ilyen ingadozó ejtésű szóknál az illető mássalhangzókat egyszerűen kell írni: *szólok*, *sülyed*, *eső* stb.

Az *egy* számnév, melynek némely származékaiban pl. *eggyes*, *eggyik*, *eggyütt* két *gy*, más származékaiban pl. *egyén*, *egyedül*, *egyes* stb. egy *gy* hangzik, mindig egy *gy*-vel irandó.

A *kis* szónak ragozásában kettősen hangzik az *s*: *kissebb*, *legkissebb*; különben egyszerűen: *kis árva*, *kis ember*, *kisasszony*. Ezért itt is az egyszerű írás van helyén: *kisebb* stb. Egyszerű az *on*, *an*, *en* az *épen*, *miképen*, *hasznosan*, *magyarosan* stb. szókban is; nem írjuk tehát így: *éppen*, *miképpen*, *hasznossan*, *magyarossan*. A *nálam*, *vélem*, *tőlem*, *utánam*, valamint a közé (*közénk*, *közétek* stb.), *közöl* v. *közül* szókat sem írjuk így: *nállam*, *véllem*, *töllem*, *utánnam*, *közzé* (*közzenk* stb.), *közzöl* v. *közzül*, habár sokan kettőzve ejtik is itt az *l*, *n*, *z* hangokat. Mást is jelent pl. *közzé* (*közvé*) *tenni*, mást: *szeme közé nézni* (vesd össze: *alá*, *föle*, *felé*, *mögé*, *közé* és *alól fölöle*, *felöl*, *mögöl*, *közöl*). Mindezekben csak a nyomosítás okozza a kettős ejtést.

Más a *bennem*. A *benn* és a *künn*, *fenn*, *lenn* *n*-jének kettős ejtése általános. E hangot tehát mindig kettősen kell írni: *benn ül*, *künn áll*; *ott lenn ácsorog*; *fennáll*, *fennakad*. Mássalhangzó előtt is megtartják e határozók kettős *n*-jüket, ha külön állnak, vagy ha kötőjel egyesíti az illető szóval: *benn volt a szobában*; *fenn van az tartva*; *fönn-létel*, *fenn-héjázás*. De közvetlen összetétel, vagy akár képzés esetében is mássalhangzók előtt mellőzendő e különben is többnyire változatlan formák egyik *n*-je: *benreked*, *bensül*, *fenforog*, *fantart*, *fennevezett*; *benső*, *fenség*, *fenkölt*, ezek h. *bennreked*, *fennforog*, *fennnevezett*, *benső*, *fenség*, *fennkölt*.

Az egyszerűsített alakok közt szerepelt eddig ez is: *rossz*; ejti pedig minden ember minden előforduló esetben így: *rossz ember*, *rossz ám*, *rossz-akaró*, *rosszabb*, *rosszul*, *legrosszabbul*, *rosszat*, *rosszak*, *rosszacska*. Az e szónál mindannyiszor kettősen hangzó *sz-t* tehát kettősen kell írni.

A kiejtés szerint írjuk: *beljebb*, *kijebb*, *följebb*, *lejebb*, ezek helyett: *belebb*, *kiebb*, *fölebb*, *leebb*. Hasonló, bár nem ily kétségbevonhatatlan okból íratik (két *j*-vel) a *vajjon* is.

Különös figyelmet érdemelnek az *ily*, *oly*, *ilyen*, *olyan*, *mely*, *mily*, *milyen*, és mindezek összetételei és származékai: *amolyan*, *emilyen*, *némely*, *valamely*, *melyik*, *némelyik* stb.

Ezeket a tiszavidéki szójárás rendszeren kettőzött *j*-vel ejti: *íjjen*, *ójjan*, *mejjet*; némely dunántúli pedig kettős *l*-lel: *illen*, *ollan*,

millen. Az erdélyi, különösen a székely ejtés csak egy *j*-t hallat: *új, újen, oj, ojan*; *s* az ottani írók, mégpedig régebben is, például *Mikes Kelemen*, rendszeren egy *ly*-et használtak. De a Királyhágón innen is, jelesül a tiszai részekben egyes *j* vagy *l* divatos némely származékszónál: *mejik (melyik), mejiketek*.

E különböző kiejtések közül az irodalom újabban az erdélyiek szerinti írásmódot fogadta el; *ily, ilyen, oly, olyan, mely, melyik, mily, milyen, valamelyet, akármelyikre* stb. De nem hiba ha az ország nagy részében kettősen ejtett ez *ly* hangot a nyomatékos kiejtést visszaadó prózaíró vagy költő kettősen írja le.

Két mássalhangzón végződő szók ragozásakor a végsőhöz járuló azonos mássalhangzót ki kell írni. Szükséges ez gyakran a kétértelműség elkerülésére is, pl. *kard-dal*, nem *kardal*=*chorus*; és így: *férjjé (lesz)*, mert *férjé*=*mariti*; *játszszék*=*ludat*, mert *játszék*=*lusit*; *mond*=*mondjad*; *kérd*=*kerdjed*; így: *pénzzel, pénzé, nyelvel, nyelvé, térdel, térdé*; mást jelentenek: *pénzel, nyelvel, térdel, térdé* stb.

De háromszorosan nem írjuk ki ugyanazon mássalhangzót sem a sorban, sem a megszakitásnál; pl. *tett, csepp* stb. ragozva: *tettel, tetté, cseppel, cseppé*, ezek h.: *tetttel, tettté, csepppel, csepppé*; és így tovább: *toll, tollal; váll, vállal; mell, mellel*; megszakitva: *job-bal, job-bá, szeb-bel, szeb-bé, nagyob-bal, nagyob-bá*.

Az igetőnek *d, t* véghangja az írásban nem olvasható össze a *ság ség* képzőnek *s* hangjával; tehát: *imádság, fáradság, vesződség, feledség, mulatság, tehetség, sietség*. Ugyanez áll a múlt részülőnek *t, dt, tt* betűire nézve is; pl. *aléltság, levertség, derültség, rekedtség, terjedtség, fáradság, bizottság, romlottság, érettség*.

A *lássad, üssed, vessed, rázzad, nézzed, húzzad, szakaszszad, rekeszszed* és ezekhez hasonló formák összevont társainak *s, sz, z* betűit egyszerűen írjuk le: *lásd, üsd, vesd, rázd, nézd, húzd, szakaszd, rekeszd*.

B) A hiányjel elhagyása.

Helyesírásunk mellőzi az újabb időkig használt betűpótló hiányjelt is, mint a mely gyakori előfordulásával lassította s tarkázta az írást. Például ezek helyett: *a'király (a [z] király), e'pálya, az a' ház, erre a' székre, ama' vár, emé' palota, erő's akarat, gazd'asszony, tudn'illik; a ház' teteje (a háznak a - -), Pál kertje, a kirá-*

lyok' rendeletei; háztüz'nézni, fa'vágni, szőlő'kapálni (háztüzet nézni, fát vágni stb.) — így írjuk e szokat: a király, e pálya, ama vár, eme palota, erő s akarát, gazdasszony, tudnik; a ház teteje, Pál kertje; háztüznézni, favágni stb. — Kivételt ez alól csak a szokatlanabb összevonások képeznek, jelesül a kötött beszédben s általán véve a népies kifejezések leírásában; pl. rajt', vón' (volna), bosszúér', od'adom, gazd'uram. «Rózsám iszik a pinczébe'; nem t'om jutok-e eszébe?»

Jegyzet. Egy időtől fogva még ilyesekkel is találkozunk: ama ember, eme állat, ama idő, eme élet stb. Magyar ember nem beszél így, hanem mondja: amaz ember, emez állat, amaz idő, emez élet. Abból, hogy mássalhangzó előtt, — pl. a kapu, e ház, — mellőzzük mind a z-t, mind a hiányjelt, nem következik, hogy a z-t magánhangzón kezdődő szók előtt is el lehessen hagyogatni, pl. a ember, e ajtó; márpedig ha ezek hibásak, akkor ama ember stb. sem lehet helyes; mert amaz, ama, emez, eme csak összetételei az am em gyöknek, és a e (az ez) mutató névmásnak.

6. §. A h mint véghang.

E véghehentést ki szoktuk írni mindamellett is, hogy gyakran vagy épen nem, vagy alig hallatszik; pl. juh, cseh, méh stb. A ragozásnak és képzésnek számos esetében meglehetősen hallik, és ekkor érvényesíti is mássalhangzói természetét: pl. juh, juhót, juhóm, juhaim, (nem júh-t, júh-m, júh-im) juhász; keh, kehet, kehes; czéh, czéhek; doh, dohot, dohos; cseh, csehek; koh, kohot, kohó; méh, méhek, méhes; potroh, potrohós. Mássalhangzók előtt: juhnak, juhval, méhnek, méhből, czéhvel, czéhtől stb. nem hallatszik; mégis kiírjuk. Hangugratásnál hallhatóan ejtjük: kehely, kelyhek; pehely, pelyhet; vehem, vemhes, teher, terhek, terhes. A törzsökben is előálló, bár nem igen divatos átvetésben is kiírjuk: tereh, (erdélyiesen terüh), vemh, kelyh, pelyh.

7. §. Jóhangzás.

Némely magánhangzónak változó, de egyaránt jogosult kiéjtését, és ennek kapcsában a jóhangzást illetőleg a következőkre figyeljünk:

A változatosság szempontja kívánatossá teszi a fél, föl igekötő és az ok, uk, ök, ük birtokragok váltogatását a végett, hogy a különben gyakran beálló monotoniának, némelykor pedig a kétértelmű-

ségnek is elejét vegyük; pl. *fölköszönt, fölöntöz* helyett *fölköszönt, fölöntöz*; *fölpérés, fölfedéz, fölébbzés* h. *fölpérés, fölfedéz, fölébbzés*, vagy *fölpörös, fölfödöz*. Így *félé, föléje, fölébe* helyett, ha a latin *supra* értelmében használjuk, *föle, föléje, fölébe*; mert *félé, föléje* nyílt *e*-vel amnyi mint: *ez irányban, az irányban*; *félébe* pedig am. *felerészbe*. A *supra* értelmének a *föle, föléje fölébe* mellett csak *félé, föléje, fölébe* felelne meg; csakhogy a kiejtésben nehéz megkülönböztetni a másiktól (*félé, föléje, fölébe*).

Némelyek az *ok. ök* birtokragnak teljes mellőzésevel, és így ott is, a hol a fogalom-különböztetés nem követeli, mindig csak *uk ük* raggal élnek. Irják tehát nem csak ezeket: *boruk, eszközük, örömük, ostoruk, v. ostorjuk*, — a melyek jóhangzásuak is, szabatosak is; mert *borok, eszközök, ostorok* egyszerű többesek, és mást jelentenek, mint *boruk* stb.; örömök pedig szintolyan egyszerű többes, mint a talán jobb hangzású *örömek*; — hanem írják ezeket is: *házuk, uruk, hatalmuk, kalapjuk* ezek helyett: *házok, urok, hatalmok, kalapok*; holott az utóbbi birtokragos többesek már hallhatóan különböznek a *házak, urak, hatalmak, kalapok* egyszerű többesektől, és jobban is hangzanak a *házuk, uruk* stb. szóknál.

Elkerülhető a monotonia ezeknél is: *sutujuk, ürüjük, bürüjük, gyüszüjük*. Nyelvtani szabatoságuk ellen nem lehet kifogás; de *sutujok, ürüjök, gyüszüjök* valamint *családjuk, cselédjük, lépésök, működésök* is zengőbb szók és így leirva, tetszőbb alakok is.

Helylyel-közzel, főleg versben *ból, böl,ról, tól, töl* helyett használatosak a tompább, de rövidülhető *búl, bü!, rül, rül, túl, tül* alakok: *abbul, ebbül, hóru!, föru!, ajtótu!, lejtőtül* stb. — Így rövidülnek az eredetileg nyújtott *í, ú, ü* hangzók, mégpedig nemcsak ott, a hol az általános kiejtés biztos kalauzul szolgál, mint pl. ezekben: *víz, vizet, vizes*; *ír, íromány*; *úr, urak, uraság*; *tűz, tüzek, tüzes*; *szür, szüret* stb., hanem rövidülhetnek ott is, a hol változó a kiejtés pl. *írás, irás*; *bíró, bírása, bírása*; *főbíró, főbiró*; *kerít, kerítés, kerítés*; *mozdúl, mozdulatlan, mozdulatlan*; *készül, készül, készület*.

A nyújtás ez esetekben sem hiba. De a nyújtott hangzók meggyülésekor meg kell ragadni az alkalmat e hosszú hangzók kevesbitésére; ez alkalmat pedig gyakran szolgáltatják a nyelvünk törvényei szerint rövidíthető *í, ú, ü* hangzók; pl. *írását, aláírás, építés, építményért, szállítás, szállítmány, kábulás, szédülés, felzúdítására, elkészülésénél*; ezek helyett: *írását, aláírás, építés, épít-*

ményért, és így tovább: kábulás, felzúdítására, elkészülésénél. — E rövidítés a hangtorlatokat is enyhíti; pl. búz: büzhödt, büzhödtség; szünik: megszüntette, megszüntével; múlik: mulva, multával.

Igy váltakoznak az *ül, ül (ul, ül)* névragnak és igehatározóképzőnek is hosszú és rövid alakjai; pl. vétkül, vétkül; példáiul, példáiul; magyarul, magyarul; németül, németül; királyokul, királyokul; nemesekül, nemesekül; erdélyiekül, erdélyiekül; rosszul, rosszul; belül, belül; hátul, hátul stb. — E ragot, illetőleg képzőt számosan mindig rövid hangzóval írják, az *ül, ül* igeképzőtől való megkülönböztetés végett; pl. boldogul (boldogan), és boldogúl (ige) stb.

Ilyen az *astúl (ostúl, östül, estül)* összetett névragnak is, mely *as (os, es, ös)* melléknévképzőből, *t* határozó-képzőből (*öröm-es-t, vegyest*, a régiéknél: *kegyelmest = kegyelmesen, rettenetest* stb.) és *ül, ül* képzőből alakult; pl. *fiastúl, hajóstúl, családostúl, mindenestül, gyermekestül, cselédestül*; vagy *fiastul, hajóstul, mindenestül* stb. *Fiastól, cselédestől* stb. nem helyesek. Megjegyezzük, hogy *ul, ül* mindig a *hol*, — *ól öl* pedig a *honnan* kérdésnek felelnek meg; pl. *alul van, alulirott*, és: *az asztal alól bújt elé*; — *elül áll, legelül, elüljáró*, és: *menj el szemem elől*; — *balfelül szeret ülni*, és: *a kert felől hallik a zaj* (ennek ellentéte: *felé*); — *a sok közül ímezt választotta ki*.

8. §. A magyar betűk.

A magyar írás annyi betűt vesz föl, a hány önálló egyszerű hang van rendszeren a magyar szókban. A magyar betűrendszer e szerint a következő, részben kétjegyű, de mindig egyszerű hangokat kifejező 40 betűből áll, jelesül szótári sorban: *a, á, b, cs, cz, d, ds, e, é, é, f, g, gy, h, i, í, j, k, l, ly, m, n, ny, o, ó, ö, ő, p, r, s, sz, t, ty, u, ú, ü, ű, v, z, zs*.

Vannak az élő beszédben olyan szóhangok is, melyeket az írás nem ad vissza külön jegyekkel. Így például a mélyen ejtett rövid *a* hangon kívül hallatszik gyakran a magasabban ejtett rövid *a* is, melyet a nyelvészek egy ponttal jelölnek (*á*), és a mely különösen a székelyeknél számos szóban dívik, pl. *madár, halál, apám lakádalmát* (a nyújtott *á* előtti szótagokban). Van egy nyújtott mély *á* v. *à*: *bátyám, csinána (csinálna)*; van nyújtott nyílt *é* v. *e'* is. pl. a palóczos és a göcsejies *ément* v. *e'ment, eső* v. *e'ső (első)* stb. szókban. Ezek, valamint más tájszólási hangok is, például az *au*,

ou, eü stb. ikerhangzók (*auma, lou, eüment*), nyelvészeti szempontból nagy figyelmet érdemelnek ugyan, de az írásban külön jegyet nem nyerne; hanemha az író különösen fel akarja tüntetni e kiejtést nyelvészeti munkában, színműben stb.

Ki kell itt különösen emelnünk a betűrendbe fölvett *e* zárt hangot, mely a szintén zárt hangú *ö*-vel rokon, és a melynek a mélyhangú lejtőn *o* felel meg; pl. *észik*, tájdivatosan *öszik*; *écs*, *öcs*; *écsét*, *öcsét*; *embér*, *embör*; továbbá: *kérek*, *várok*; *vérém*, *károm*; *ehhez*, *ahhoz*; *köztetek*, *rajtatok*; *kezeskédik*, *ragaszkodik* stb.

Ez a hang már nem szorítkozik egy-két nyelvjárásra, hanem csaknem általánosan el van terjedve. Szükséges, hogy a nyelvtan külön jegyet szánjon e hangnak, s emelje ki szereplése eseteit; az iskola pedig az eddiginél több gondot fordítson épségben tartására. De ez *e*-nek az írásban rendszerint való pontozását mégsem tartjuk ajánlatosnak; mert igen gyakran fordulván elő, tarkázná és lassítaná a pontozásokkal s ékezetekkel amúgy is terhelt magyar irást; pl. *fölménnék*. *Ha egyszer mégétetem. Ném kellett nekém semmi. Mégserézném nekéd* stb. — Némely nyelvész két ponttal jelöli ama zárt *e* hangot, a melyet a tájéjtés nem szokott fölceserélni az *ö*-vel; pl. *rëá, lëány, tëgnap, ëgy, gyërtya, gërenda*.

9. §. A kétjegyű betűk egyszerűsítése.

A *cz, cs, gy, ly, ny* stb. kétjegyű betűk egyszerűsítésének kérdése már többször merült fel az Akadémia körében is. De az eddig javasolt rövidítések, — tekintettel a nagy és kis betűk, a nyomtatás és kézírás betűrendszerén keresztül összehangzó, könnyű és szép formákra, — nem voltak kielégítők. Maga az eszme mindig számos pártolóra talált; de a gyakorlati alkalmazásnak vajmi kevés híve akadt; úgyhogy jelenleg még a netalán czélirányosnak elismert egyszerűsítés is legyőzhetetlen akadályokba ütköznék.

10. §. A *cz* betű.

A *cz*-nek egyszerűsítése mellett szóló fő okok tudvalévőleg a következők: «Az egyszerű *c* a magyarban mindig *cz*-nek olvasható. Az *a, o, u* hangzók előtt sem kell *k*-nak olvasni; mert a *k* hangra a görögöktől átvett külön *k* betűnk van; és így a *c-t*, a latin betűrendszernek ez egyszerű alakját, mindannyiszor névszerinti értéke-

ben fogadhatjuk el. A *z*-nek hozzátétele tehát fölösleges; mert a *c* hangját se meg nem határozza, se meg nem változtatja. «

A fő ellenokok ezek: «A *c*-t hol *cz*-nek, hol *cs*-nek, hol *s*-nek, hol *k*-nak ejtik mindazon nyelvek, a melyek a latin betűket fogadták el. E nyelvekből számtalanszor fordulnak elő írásunkban, ha egyebek nem, tulajdonnevek és műszók. Ezeknek változó hangzású *c*-je, a magyar *c*-nek esetleg egyforma hangzásával szemben zavarba ejtené a magyar olvasót úgy, hogy a ritkábban előforduló *cakó*, *cammog*, *cók*, *cuca* stb. szókat így olvasná s ejtené hirtelenében: *kakó*, *kammog*, *kók*, *kuka* stb.; ha pedig amazok helyes ejtéséhez hozzá talál szokni, az idegen *Cato*, *Corneille*, *code*, *cocon* stb. szókat is így olvasná: *Czato*, *Czorneille*, *czode*, *czoczon* stb.» —

Az egyszerű *c* használatából eredő nehézségek legyőzhetőek ugyan; de ez egy betűnek egyszerűsítése mindaddig, míg a többi kettősjegyű betű épségben marad, csekély hasznot hajtana írásunknak. Ez az oka, hogy az Akadémia a *cz*-nek fentartását javasolja.

11. §. A *ds* betű.

E betű gyéren fordul elő a magyar nyelvben; pl. a *bandsal*, a tájdivatos *dsamál*, *dsámbál*, *dsindsa* s még egy-két szóban, különösen helynévben. Néhány szó idegen nyelvekből jutott át hozzánk, pl. *dsida* (török), *lándsá* másképen *lánca* (latin *lancea* vagy német *Lanze*), *findsa*, *handsár* v. *hancsár* (e kettő persa-török) stb. Hármas *dzs* jegyre legkisebb szükség sincsen; mert a lágy hangzású *d* meg-lágyítja az *s*-t, és *zs*-re változtatja át.

12. §. A kétjegyű mássalhangzók kettőzése.

Ez alkalmatlan írást bizonyos esetekben azzal egyszerűsítjük, hogy csak az egyik módosító betűt teszszük a módosítandók után. Érvényes ez általában a képzés útján támadt hangkettőzések leírásánál: pl. *gally*, *gallyas*, *gallyak*; nem pedig *galyly* stb. —; *menny* (*coelum*), *mennyei*, *annyi*, *faggyú*, *hattyú*, *pettyes*, ezek helyett: *menyny*, *anynyi*, *fagygyú* stb. —; és így tovább: *asszony*, *össze*, *vissza*, *vessző*, *rosszak*; szintúgy: *buggyan*, *fecsen*, *loccsan*, *fittyen*, *kottyan*, *szottyan* (pedig e szók gyökerei: *bugy*, *fecs*, *locs* stb.).

Ellenben ki kell írni mind a két módosító betűt:

1. a ragozás útján támadt hangkettőzéseknél; pl. *öcsese*,

(*öcs-je*), *gonoszzá* (*gonosz-vá*), *veszélylyel*, *veszsen*, *hiszszük*, *veszszük*, *viszszük*; és nem: *öccse*, *gonosszá*, *hisszük*, *vezzük* stb. —;

2. a sorok végén kivétel nélkül, és így a különben jogosult összevonásoknál is; pl. *asz-szony*, *ösz-sze*, *visz-sza*, *fagy-gyú*, *haty-tyú*, *bugy gyan*, *fecs-csen*, *poty-tyan* stb.

De háromszor soha sem teszszük ki egyazon mássalhangzót. A módosítandó betűk egyike kimarad e szerint még a ragozás és megszakítás eseteiben is; pl. (*gally*) *galylyal*, megszakítva *galy-lyal*, és nem: *gallylyal*, *gally-lyal*, és így tovább: (*menny*) *menynyel*, *meny-nyel*; *pety-tyel*, *rosz-szá*.

Jegyzet. Ezeket: *gally*, *fattyú*, *petty*, *menny*, *rossz*, harmadszemélyi birtokkraggal így írjuk: *gallya*, *fattya*, *pettye*, *mennye*, (*coenulum ejus*) *rossza*.

13. §. Családnevek.

Némely régi családnevek leírásánál a régi írásmódot követjük. Ennek jegyei:

aa = á: *Gaal*;

ew, eo, eö = ö, ő: *Dessewffy*, *Georch*, *Eötvös*;

oo = ó: *Tooth*, *Soos*;

y = i: *Fáy*, *Laky*;

ch, cz = cs: *Zichy*, *Széchenyi*, *Czergheö*;

gh = g: *Végh*, *Vargha*, *Balogh*;

th = t: *Németh*, *Horváth*;

w = v: *Wesselényi*, *Wiczay*.

Családnevek leírásánál általában az illető név viselőjének erre vonatkozó írásmódját kell követnünk.

14. § A latin szók és a latin betűket használó más nyelvek szavai.

A latin szókat s neveket, és általában a latin betűrendszer szerint írt szókat és neveket leghelyesebb úgy írunk, a mint az illető népek saját nyelvökben írták és írják; pl. *ratio*, *circulus vitiosus*, *progressista*, *socialista*; — *Caesar*, *Cajus*, *Cato*, *Petrarca*, *Boccaccio*.

A latinul, vagy a latin írásmódtól kevésé eltérően írott tőszók véghangját ragozás vagy képzés esetében a magyar kiejtés szerint írjuk le; pl. *Cicero*: *Cicerót*; *Catónak*, *Varrótól*; *socialisták*, *moderádók*, *progeessisták*. A latintól nagyon eltérő módon írott tőszók és

a magyar képző vagy rag közé kötőjelt teszünk; pl. *shakespeare-i*, *shakespeare-ies*; *Jules Favre-é*, *Rousseau-t*, *Voltaire-t*, *Voltaire-re*, *Voltaire-rel*, *Marat-t*, *Marat-val*, *Mirabeau-hoz*, *Montesquieu-nek*.

15. §. Régi görög szók.

A régi görög szók és nevek írása némi nehézséggel jár; mert a latin betűrendszer nem meríti ki a görög nyelvnek minden szóhangját. De minthogy a görög és latin nyelv minden szóhangjának értékét teljes bizonyossággal úgysem határozhatjuk meg; minthogy továbbá némely hangot a latin származású nyelvek is különbözően ejtenek, s a mai görög kiejtés sem biztos útmutató: legczélszerűebbnak tartjuk egészen úgy írni a görög szókat és neveket, a mint a rómaiak írták saját betűikkel, jelesül; *at=ae*; *ot=oe*; *v=y* vagy a magyar *ü*; *x* magas önhangzók előtt = *c*, egyebütt *k*; *φ=ph*, *γ=ch*, *ψ=ps*, *σ=sz* stb.; például: *oekonomia*, *akadémia*, *encyklopaedia*, *philosophia*, *physika*, *katholikus*, *Sophokles*, *Pythagoras*, *Psyche*, *Zeus*, *scytha*, *hymnus* stb.

16. §. Latin írásjegyeket nem használó nyelvek szavai.

Azó és részben az új szlávok, héberek, arabok, s az arab írásmódot követő mohamedán tatárok és persák, továbbá a mongol, mandsu stb. stb. népek és a szanszkrit nyelv szavait, — különösen pedig a történeti és földrajzi neveket, — magyar kiejtés szerint írjuk; pl. *czár*, *zsivio*, *sztaroszt*; *Jeruzsálem*, *Rusztém*, *Sah*, *Siraz*; *Ahmed*, *Sejtan*, *Mohammed*; *pasa*, *efendi*, *szultán*, *bagcse*; — *Csingisz-khán*, *Beludsisztán*, *Csumalari*; *Sina (China)*, *Tien-San*, *Szinai hegy*, *Csing-tu-fu*, *Haváji sziget*, *Otahajtí*, *Tluicso*, *Szaskacsevan Ogové*, *Dsolof*. — De azon ázsiai, afrikai, amerikai és ausztráliai nevek, a melyeket latin betűvel író európai népektől veszünk át, ezek módja szerint iratnak: *Bombay*, *Cayenne*, *Saint-Louis*, *Buenos-Ayres*, *Monte-Video*, *San-Francisco*, *Chicago*, *Ohio*.

Némely idegen tulajdonnevet a magyar nyelvszokás is azon alakban fogadott el, a melyben az illető nép használja pl. *Michel Angelo* (nem *Angelo Mihály*), és így tovább: *Paolo Veronese*, *Leonardo da Vinci*, *Hans Sachs*, *Jean Paul* stb. — De e kivételes szokást nem lehet szabálylyá tenni. A külföldi tulajdonneveket tehát rendszeren a magyar nyelvszokás szerint, a keresztnév utántételével írjuk le, és a keresztnévet, ha a magyarban is divatozik, le is for-

dítjuk magyarra; pl. *Thiers Adolf, Gladston Vilmos, Parlatore Fülöp, Cotta Bernát*. A magyarban nem divó keresztnevet változtatlanul teszszük a vezetéknév után: *Sacchi Archangelo, Fleischer Leberecht Henrik*. — A vezetéknév előrebocsátása már azért is igazolt, mert magok az illető népek is ugyanazt teszik lexikális munkáikban.

17. §. Meghonosodott idegen szók.

A meghonosodott idegen keresztneveket, földirati s hónapneveket, továbbá az olyan műszókat, a melyeknek megfelelők a magyarban vagy nincsenek, vagy a melyeket ilyenek mellett is használunk, kivált ha magyarosan ejtjük, magyarosan szoktuk írni; pl. *József, Zsigmond, Sándor; Róma, Lipcse, Nápoly, Drezda, Prága, Páris v. Párizs, Konstantinápoly, Velence, Egyiptom, Ázsia; szláv, orosz, spanyol, francia; márczius, október; kritika, patika, fináncz, tuksa, áspis, káptalan, oltár, rózsza, zsály, múzsza, próza, poézis, kristály* stb.

18. §. Kötőjel.

Kötőjelt a következő esetekben használunk:

a) a kérdő *e* szócskánál pl. *ugy-e? van-e? széna-e vagy szalma? jó-e? én-e?* —;

b) ha egyazon rag több szóra vonatkozik; pl. „*arany-, ezüstért, cifra ruháért, leányt el ne végy koszorújaért*» (népdal). Elménk *ég- s földbe* hat;

c) egyik-másik idegen szó és tulajdonnév képzése vagy ragozása esetében; pl. *corneille-i shakespeare-ies*; — *Murat-val, Popenak; Racine-ként* stb. (l. a 14. §-t);

d) különféle összetételeknél, jelesül: az igekötők ismétlődésekor; pl. *be-betekint; ki-kiszalad, meg-megáll, el-elkapja, visszavisszanéz*; az ikerszóknál: *fő-fő, leges-leg, jár-kél, íreg-förög, izeg-mozog, dirib-darab, elegy-belegy, imitt-amott*; — akkor is, ha mindkettejét ragozzuk: *dérrel-durral, csinját-binját, hímezni-hámozni, hányja-veti; ideig-óráig, ízzé-porrá v. ízre-porra* stb.; — ide tartoznak ezek is: *egy-egy, két-két, öt-öt, öt-hat, tíz-tizenkettő, két-háromszázan, egyszer-másszor*; különös, ritka kapcsolatokban: *jít-szülött, kard-ki-kard, had-sor, fele-rész, kincs-érő, nagy-merészen, ára-megadhatatlan*; — «s ment hada-szemlélni a húnok vezére»

(Arany J.); — kétértelműség elkerülése végett: *fa-ló* és *faló*; *alap-ok* és *alapak*; *kár-hozó* és *kárhozó*; hosszú és helynévi összetettekben: *épületfa-szállítás*, *gyöngyvirág-eczet*; *Buda-Pest*, *Szent-András*, *Szent-Péter*, *Nagy-Várad*, *Ó-Szőny*, *Duna-Földvár*, *Török Szent-Miklós*, *Thúrócz Szent-Márton*, vagy *Török-Szent-Miklós*, *Thúrócz-Szent-Márton*. (Ha melléknévekké válnak, mellőzzük a kötőjelt: *szent-andrási*, *nagyvárad*, *törökszentmiklósi* stb.)

19. §. Összetétel.

Két vagy több szó, ha valamely külön fogalom kifejezésére egyesül, *összetett szóvá* lesz. A szoros értelemben vett összetételnek, akár egyszerű, akár többszörös (a mely kettőnél több szóból alakul), mindig csak két összetételi tagja lehet: az *előtag* (*határozó szó*), és az *utótag* (*alapszó*), pl. *hétfő*, *könyvtár*; — *gőzhajó-gyár*, *közoktatás-ügy*. A hosszú összetettet kötőjellel osztjuk eme két tagjára: *rézedény-gyár-igazgató*, *épületfa-szállítás*; nem így: *rézedény-gyár-igazgató* stb.

De a magyar nyelv természetének jobban megfelel az, ha a fölötté hosszú összetételt, ott a hol lehet, másféle, például jelzős vagy birtokviszonyos szerkezettel cseréljük föl: *gőzhajó-gyári főigazgató*, *rézedénygyár igazgatója* stb.

Az olyan előtag, a melynek részei között már van egy vagy több kötőjel, közvetlen fűződik az utótaghoz: *vallás- és közoktatásügy*, e. h. *vallás- és közoktatás-ügy*, *Jász-Nagykún-Szolnokmegye* e. h. *Jász-Nagykún-Szolnok-megye*. — Némelykor csak félreértés elkerülése végett használunk kötőjelt, pl. *fa-ló*, és *faló* (*vorax*); *alap-ok*, és *alapak* stb.

J e g y z e t. Ezek: *Ausztria-Magyarország*, *orosz-török* (*békekötés*), *Buda-Pest*, *vörös-fehér-zöld* (*lobogó*), *temesvár-orsovai* (*vasut*) *egy-két* (*forint*), *tíz-tizenkét* (*nap*) nem szorosan vett összetételek. Itt az első szó meg nem határozza a másodikat, sem ez a rá következőt.

20. §. Az összetétel esetei.

Különféle beszédrészek alkothatnak összetételt; leggyakoribb a főnevek egybekapcsolása.

Az összetett szó az alapszótól nyeri elnevezését a szerint, a mint az név, ige, határozó stb. — Leggyakoribb alapszó a név (főnév, melléknév stb.) és az ige.

Névszók összetételénél a tagok közt nagyobbbrészt jelzés, vagy bírtokviszony forog fenn. Másnemű beszédrészek összetételének általán véve csak a fogalmi szoros kapcsolat szolgál alapjául.

Az összetett szók e szerint három osztályba sorozhatók:

I. Az első osztályba eső összetettek előtagja jelző gyanánt áll; egyesülnek pedig e viszonynál fogva:

a) a főnevek; pl. *cserfa, almafa, szegfű, gyöngyvirág*;

kőbánya, sóbánya, mészkö, magbúza, országút, mellékút;

búzafield, szőlőhegy, virágágy, dinnyefészek;

hímszarvas, nőstényveréb, bikaborjú, kanczacsikó;

méhraj, juhnyáj, lúdfolt, tehéncorda;

huszárezred, lovas-század, gyalogezred, tüzéresapat;

hadnagy, várnagy, tábornagy, háznagy, násznagy (a nagy szó itt főnév); *nászapa, nászanya, vőfély, vőlegény, menyasszony*;

mesterember, mesterinas, atyamester, ácsmester, szabólegény, kovácsinas;

nádorispán, herczeg-primás, miniszterelnök, osztálytanácsos, járásbíró;

anyaegyház, anyakönyv, vezérelv, alapelv, alaptőke;

évdíj, pályadíj, ösztöndíj, évkönyv, évlapok, napszám, szerszám;

iparegyesület, földhitelintézet, takarékpénztár, Kisfaludy-Társaság, Szent István-Társulat;

bankjegy, bankrészevény, záloglevél, kamatszelvevény;

Györmegye, Hajdúmegye, Temesvár, Földvár, Maros-Vásárhely, Thúrócz Szent-Márton; — *Terézváros, Deáktér, Körút, Sугárút, József-utca, Czegléd-utca, Péterfia-utca, Teleky-ház.*

Ha e kötőjeles összetettek melléknevekké válnak, elmarad a kötőjel: *czeglédutczai maroscásárhelyi* stb. —; de nem valódi összetételeknél megmarad: *arad-temesvári (vasút)*;

faház, köfal, kőút, vasút, vasvilla, aranypénz, réztányér, szíjostor.

Az utóbbi csoportba tartozó szókat külön lehet választani, ha hosszúra nyulnak: *ezüst teríték, márvány szobor, selyem kendő, rózsá ajak, lilium kebel*; — külön is választjuk mindig, ha egyike vagy másika összetett szó: *arany pecsétgyűrű, ezüst gyertyatartó, sárgaréz kilincs, fenyűfa deszka*;

férferő, becsületszó, hüségeskü, szélsébség, villámgyorsaság, ebhűség, majomszeretet;

szolgotárs, szolgafa, szolgarend, szolgacsélé, rabszolga;

asszony-király, nőkirály, nőpap, nővér, nőtestvér, nőszemély, nőrab; fivér, férfitestvér, leánytárs, leánypajtás, gyermekkirály;

Isten-asszony, király-asszony, fejedelem-asszony, polgárasszony, papasszony (sacerdotissa. Moln Alb.) paraszt-asszony, koldus-asszony; —; istennő, királynő, hercegnő, grófnő, bárónő, polgárnő, polgár-leány stb.

Ide soroljuk a nő főnévvel rokon né szócskának összetételeit: *Nagyné, Kovács Miklósné stb. —; császárné, királyné, grófné stb. —; szabóné, papné, kalaposné, házmesterné stb.*

Jegyzet. *Királynő, hercegnő stb.* továbbá: *ironő, varronő, szakácsnő, mosónő stb.* újabb alkotású szók. Forgalmatételök célja az, hogy legyen — a mi a közönséges beszédben hiányzik, — alaki különböztetés a né szócskával jelölt *feleség*, és a nő-vel kifejezett *nőszemély* fogalmai között; pl. *királyné = király neje*, és így tovább: *grófné, báróné, lakatosné (lakatos neje)*; ellenben: *királynő = királyi hatalommal uralkodó nő, grófnő = grófi családból való nő* (ha szintén polgár neje is, vagy hajadon), és így: *szakácsnő, szabónő, kormárosnő, mosónő stb.* (csupán csak a mesterségre, foglalkozásra értve). — Eme különböztetésnek meg van a maga jogosultsága. De már föltétlenül hibásak a nemi különbség kiemelését célzó olyan összetettek mint: *elnőknő, alperesnő, felperesnő, folyamodonő, följebbezőnő*. Nincs itt szükség a nő szóra; pl. *Nagy Vilma elnök*; vagy: *elnök Kiss Borbála*; „*nevezett alperes v. folyamodó (nőre értve)*).

Egyesül jelzőképen:

b) a főnév a melléknévvel. Ekkor ugyanis együttvéve harmadik szónak jelzőjévé lesznek: *kőkemény (szív)*, és így tovább *krisztálytisztá, méregdrága, hófehér, tengerkék, rózsapiros;*

vasinges, vaskalapos, posztóruhás;

sas-orru, nyúl-szívű, lúd-talpú, kökény-szemű;

január-hónapi, május-havi, szeptember-havi stb.;

Mátyás-kori, Anjou-kori, Orczy-kerti;

melléknévvé vált névutóval: *föld-alatti, templom-előtti, dunántúli, házon-kivüli*, (különben a *föld alatt, a templom előtt, a Dunán túl stb.*);

c) a melléknév (és rendes jelzőtársai: részesülő, névmás, számnévmás, számnév) szintúgy a melléknévvel, mint jelző jelzője: *lágymeleg, dúsgazdag, barnarőt, sötétkék, almás-szürke, haragos-zöld;*

vakmerő, lágymosó, nagychető, nagyalható, nagyakaró.

Némelyek egybeírják a melléknevet és jelzőtársait minden

nemü származtatott melléknévvvel is, pl. *nagyúri, ókori, újabbkori, harmincznyolczévi, néhányujjnyi, kilenczmázsányi* ;

sárgaruhás, zöldkendős, fehérkalapos, néhányhetes, tizenkilencz-éves ;

nagyszájú, piczinylábú barnaszemű, görbekezű stb.

De ezek és hasonlók összetétele csak kivételkép helyeselhető ; általában csak akkor, ha más értelmet kölcsönöz a szóknak. Némely származtatott melléknév ugyanis, a mely önállóan is szerepel, mást jelenthet mint különálló jelzett, mást mint összetételi utótag, pl. *három havi részlet* és : *egy háromhavi részlet* ; *két telkes gazda* és : *két-telkes (két telkü) gazda* ; *két kulacsos ember* és *kétkulacsos (két-színű) ember*.

Több ú-ü-képzős melléknévi összetett állandó, jobbadán átvitt fogalmat fejez ki :

bőkezű, sajátkezű (aláírás), szűkmarkú, szűkkeblű, jómódú, félkezű, félkegyelmű, kishitű, kiskorú, egykorú, nagykorú, nagylelkű, jóhiszemű, szabadelvű, valószínű, valóbb-színű stb.

Ide sorolhatók a czímezések is : *Nagytekintetű, Nagyméltóságú, Főméltóságú, Főtiszteletű stb.*

Kötőjellel egybeírhatók — tekintet nélkül a jelentés-változásra — az olyan műszók is, mint : *egyes-számi, többes-számi, első-személyi, másod-személyi, harmad-személyi (rag) stb.* — ; végre *kori, korbéli* utótaggal : *új-kori, ó-kori, újabb-kori stb.*

A hol az elsorolt esetek fenn nem forognak, ott a különírás van helyén : *hatvan mázsányi, tizenöt méternyi* ; *több hónapi stb.* — ; *zöld kendős, fekete kalapos, harminczegy és fél éves* ;

szép külsejű, hosszú kezű, görbe lábú, szerényebb magaviseletű, elvi jelentőségű, országos hírnevű, mérsékelt gondolkozású ; *harmincz fejtű, ezer szálú, negyedik osztályú stb.*

d) a névmások, számnévmások és számnevek egymással, pl. *enmagam* (a. m. *én magam* ;) *enmagamat = magam magamat stb.*, *tenmagad, önmaga, minmagunk, tinnagatok, önmaguk* ; v. *ennen - magam, tennen - magad, önnön - maga, minnen - magunk stb.* — ;

egymaga, egynémely, egynéhány, egy-egy, öt-öt, kiki, mindenki, mindegyik, mindegy, mindkettő, mindhárom (ellenben : *mind a kettő stb.*), *mindaz, mindez, mindannyi, háromennyi, tizannyi, másodmaggammal, hetedmagával stb.* — Különírva némelyek mást jelentenek,

mint a mit egybekapcsolva fejeznek ki; pl. *Neki az mindegy, és: ez mind egy forrásból ered. Mindaz nagy hatást tett rá, és: Furcsa ám mind az, a mit beszélsz, mind az, a mit cselekszel (emitt kötöszó a mind);*

kétszáz, ötszáz, kilencszáz; háromezer, ötvenezer, négyszáz-ezer stb.

e) Egygyé alakul a melléknév és említett jelzőtársai a főnévvel is; de csak kivételesen, midőn együttvéve különös fogalmat támasztanak: *jólet, újév, álarcz, drágakő, baleset, vakablak, szárazföld; széptan, főnév, tulajdonnév, helyesírás, vigjáték;*

melegágy, vastagétel, tisztabúza, vadember, vadállat;

közjog, közügy, magánjog, magánügy, hasonszó, (synonymum (Kresznerics), egyenköz, egyenruha, egyenérték (egyen fordított rendben is használatos, és akkor főnév: súlyegyen, mértékegyen stb.)

kisbíró, öregbíró, nagykövet, nagyhatalom, nagyhét, nagypén-tek, kisasszony, nagyasszony, Boldogasszony, nagyapa, szépanya;

Magyarország, Olaszország, Németország; Székelyföld, Nagy-Kúnság, Kis-Kúnság, Alföld, Felvidék, Alduna v. Al-Duna;

Váci-utcza, Üllői-út, Kerepesi-út, Fő-út;

Különös szerkezet ez: *iszomember eszemiszom-ember. (Előtagja, bár igealak, mégis jelzői természetű);*

főúr, főrend, főtiszt, főhely, főváros, főispán, alispán, (al = alsó) alperes, fölperes, külföld, külvilág, alsó-ház, felső-ház;

napirend, úriszék, főrendiház, háziúr, földesúr, nemesember, nemesasszony;

kötőjel, kötöszó, jegyzőkönyv, folyóirat; ítélő-szék, semmitő-szék, esküdtbíró, esküdtszék;

lopótök, verőfény, akasztófa; sült-bolond;

kicsoda, micsoda, mindszent, hányadrész, negyedrés, hatodéve, harmadfü (csikó), ezermester stb. — Sajátságos összetett: Miatyánk.

Jegyzet. Számosan egybeírják az efféléket is: *írotoll, íróasztal, ivópohár, evőkanál, varrotű, sütőteknő stb.* De minthogy a részesülő a főnévnek csak olyan elsőrendű jelzője, mint a melléknév, helyesen teszünk, ha a fennebbi kivételekre (*kötőjel, jegyzőkönyv stb.*) szorítkozva, a részesülőt rendszerint külön választjuk a főnévtől: *író toll, ivó viz, varró tű, kötő fék, mosdó tál, mosó konyha, sütő teknő, faragó szék stb.* —; szintűgy: *vető mag, vágó marha, eladó búza stb.* —

II. A másodosztályú összetettek rendszerint valamely viszonyrag beolvasztásával alakúlnak egygyé. Ez összevont szókban az előtag nagyobbbrészt birtokos; nem ritkán kiegészítő, lappangó tárgyeseti raggal; némelykor másféle szóvonzáti viszonyban is áll az utótaggal; példák:

Birtokos előtaggal:

agyrém, (agy réme) lábnyom, (láb nyoma), kézmű (kéznek a műve) és így tovább: világrész, dunavíz, háztető, ajtószark, asztal-láb, lábujj;

sasorr, lúdtoll, hiúszsem; nyúlfark, medvebőr.

(Egybeírjuk az utóbbiakat akkor is, ha hasonlóságot fejeznek ki: *egérút, békanyál, ökörnyál*);

évszak, évnegyed, napfény, holdvilág, időjárás;

hétfő, családfő, családtag, osztályfőnök, hadvezér;

úrfi, galambfi, baromfi;

megyeház, városház, országgyűlés, törvényhozás;

könyvtár, kincstár, fegyvertár, pénztár, telekkönyv;

hadüzenet, fegyverszünet, polgárháboru (polgárok háborúja), képviselőház (képviselők háza), szeretetház;

nyelvtan, földrajz, földleírás, történetírás, természettudomány;

kőműves, aranyműves, vasárus, jogtudós, (jog tudósa);

búfeledés, népnevelés, leánynézés, esküszegés, szentségtörés, hideg-lelés, szem-behúnyás, szem-bekötés, bálcányimádás, víz-szabályozás;

önfentartás (maga fentartása), öncsodálás, önámitás, öntudat, önismeret, öngyilkolás; — magabírás, magahányás, magatartás, magaviselet.

A viszonyragok előállanak kivételesen az egyik, vagy a másik tagban, némelykor mind a kettőben:

felemás, felebarát, felerész, feleút; — búcsúfia, vásárfia, asztalfia, szófia (beszéd); többes számú előtaggal és birtokragos utótaggal: *(bécsi) urak-háza;*

(atyafi) atyámfia, atyádfia, (hazafi) hazámfia stb. — és így tovább: (névnap, születésnap, magatartás, magaviselet) nevemnapja, születésed napja, magatok tartása, magokviselete.

E szerint: *atyafi, hazafi* birtokragosan is mindig egybeiratnak: *távrolról való atyámfia, atyádfia stb. —; kedves hazánkfia stb. —* A többiek leírását illetőleg ingadozó a gyakorlat: *nevem napja, nevednapja, nevenapja; magam tartása, magad-tartása, magatartása.*

Ha jelző nélkül állnak a mondatban, külön írhatók ; de ha jelző előzi meg, a bennök rejlő, egységes fogalom szabatos kifejezése tekintetéből kötőjellel egyesítendők, pl. *rég várt nevem-napja* ; *közélgő születésed-napja* ; *szerény magad-viselete* ; *tartozkodó maguk-tartása*.

Igy a *bécsi urak-háza* hasonlatára : *központi szegények-háza*.
Mást is jelentene ez : *központi szegények háza*.

Az előtagban lappangó esettel :

önámító (magát ámitó), *önfeledő*, *önmegtagadó*, *öngyilkos* ; —
magabíró (magát bíró), *magaszerető*, *magahányó*, *magatürtető* ;
favágó (fát vágó), *kötélverő*, *kerékgyártó*, *szobafestő*, *szakértő*,
kárnéző, *kárlátó*, *szókimondó* ;

szem-bekötő (szemet bekötő és változatai : *szem-bekötösdí*, *szem-bekötve* ; szintúgy : *fül-bedugva* stb.) ;

mitévő, *jótévő*, *semmítévő*, *jelentéstévő*, *részvevő*, *rosszakaró*.
igazmondó, *mindentudó*, *szájtátó* (innen : *szájtátva*, *szájtáti*), *szótartó*,
kitett birtokraggal *szavatartó*.

Ezek : *mittévő*, *jóttévő*, *semmittévő*, *jelentésttévő*, *részttévő*
(tárgyeseti raggal és egybeírva) helytelenek.

Kárvallott, *pervezített*, *csatavesztett*, *életúnt*, *élteúnt*.

Az *ó* *ő* végűek előtagja birtokos szónak is tekinthető, ha magában áll : *fa vágója*, *szó kimondója* stb. — «*Van-e hangod, szív háborgatója ? Van-e hangod, bánat altatója ?*» (Vörösmarty) ; —
ellenben : *húshagyó kedd* (*húst hagyó*), *borjúnyázó péntek*, *tűzokádó hegy*, *bortermő vidék* ;

borisza, *vizisza* (*bort*, *vizet ivó* ; *isza* = *potor*), *bormegisza*, *bornemisza* ; (innen : *víziszaság* *bornemiszaság*) ;

fa'vágni, *szám'vetni*, *leány'nézni*, *háztűz'nézni*, *leány'nézőben*, *kár'nézőbe*. Az ilyenek — a már idézett igenévi alakokon kívül : *leány'nézés*, *kárnéző*, *kárlátó* stb. — csak a határozatlan módban és igehatározói alakban használatosak.

Másképen vonzott előtaggal (szintén lappangó ragokkal) :

műszer (*műhöz való szer*), *szélmalom* (*széltől hajtott m.*), *nyak-kendő* (*nyakra való k.*), *zsebkendő* (*zsebbe v. k.*), *mellkereszt* (*mellre v. k.*), *nadrágkelme* (*nadrágnak v. k.*), *lábvíz*, *gyomorcsépppek* stb.

önálló (*magán v. magától álló*), *önhitt* (*önmagában hívő*), *magabizott* ; innen : *önállóság*, *önhittség* stb. — Különös alakulásuk : *száműz*, *száműzött*, *számkivet*, *számkivetett* stb.

Az e csoportban álló összetettek előtagjai a főnévi jelzők közé

is sorolhatók; pl. *épületfa*, össze nem téve: *épületi fa*, a *tűzi fa* hasonlatára; *szélmalom*: *széli malom*, a *vízi malom* hasonlatára; *gőzhajó*: *gőzös hajó*, a minthogy van is *gőzös* (magában állva) és van *vitórlás hajó*.

Az ilyen kétféle szereplés különben is előfordul. Az előtag nem ritkán jelzőnek is, birtokosnak is nézhető: *hadügy* (*hadi ügy* és *had ügye*), *virágügy* (*virágos ügy* és *virágok ügya*), *férfierény* (*férfiúi erény* és *férfi erénye* stb.).

A viszonyragjukat kivételesen megtartó összetettek közé tartoznak e sajtászerű alakulások is: *szavahihető*, *eszement*, *eszeveszett*, *aggyafúrt*, *ügyefogyott*, *inaszakadt*, *farkavágott*, *szárnyaszegett* (a. m. *hihető szavú*, *elment eszü*, *veszett eszü*, *fúrt agyú* stb.);

továbbá a következők: *porlepte*, *szúrágta*, *molyette*, *hőfödte*, *ebugatta*, *hidegverte*, *déricsípte*, *istenadta* (a. m. *portól lepett*, *szútól rágott* stb.);

végül ezek: *nyarat-szaka*, *hetet-szaka*, *éjt-szaka* (*noctu*).

Más ez: *éjszak v. észak* = *septemtrio*, *éjszakon*; más: *éjtszaka* = *nox*, *éjtszakan*, *éjtszakanak idején*.

III. A harmadik osztályba eső összetettek tagjai csupán csak mint fogalmilag szorosán összefüggő, a mondatban különben is együttjáró szók fűződnek egymáshoz.

Ez összetettek előtagja többnyire ige-vagy névhatározó; némi-lykor név-vagy kötőszó. Egybeolvad e szerint:

a) az ige- vagy névhatározó a velejáró igével, igenévvvel, főnévvel, néha más névszóval is; pl.

belép, *kimegy*, *fölnéz*, *elrepül*, *leugrik*, *körültekint*, *visszatér*; *eltávozás*, *kirándulás*, *összekötés*, *föltervés*, *föltétel*, *bejövetel*, *kimenetel*;

itt-létem, *ott-laktomban*, *oda-jártomban*;

megintő, *félreeső*, *alattvaló*, *kivetett*, *visszavert*, *benn-szülött*, *hátrahagyott*;

előszó, *utóhang*, *ellenfél*, *ellenőr*, *utánvétel*, *föülfizetés*;

— *csonka előtaggal*:

távíró, *távirat*, *viszhang*, *öszhang* *öszpontosúl*, *öszpontosítás*;

jótáll, *ellentáll*, *ellentmond*, *egyetért*, *helybenhagy*, *jóváhagy*, *arczulüt*, *fülönfog*;

tisztánejtés, *czélbavétel*, *nagyralátás*, *végrehajtás*, *földönfutás*, *utonállás*;

magánjáró, mássalhangzó, tudvalévő, borralaló, rögtön-ítélő (bíróság), kötnivaló (ember), semmürekellő, körmönfont, szemenszedett;

töszámnévi összetettek: *tizenegy, tizenkettő stb.; huszonegy stb.* —;

Az *a)* alatti szók nagyobb részének egybekapcsolása nem állandó: *megy ki, néz föl, vissza nem verte, helyben is hagyta; végre nem hajtása, meg nem intő, meg nem intett (fél) stb.* — Ide iktatjuk e sajtászerű összetetteket: *nefelejts, jajveszékel (jaj, veszek szóból).* —

Egybeolvadnak:

b) az igehatározókat és kötőszókat alkotó különféle beszéd-részek, valamint maguk az együttjáró határozók és kötőszók is; pl. *aznap, ezidén, másnap, mindennap, azután, ezután, azalatt, ezalatt, ezúttal, egyúttal, annakutána, ennekutána, tegnapelőtt, néhánynapján, sohanapján, nemsokára, örökvégiglen; azonfölül, ezenfölül; — igenis, úgyis, úgysem, mítsem (mítsem bánja), sehogy, korántsem, aligha, netalán, csaknem, majdnem, mindenesetre; — esonka előtaggal: szépcsöndesen, nagybölcsen, nagykesőn, nagyritkán; régiesen: nagybizvást, nagykegyetlenül stb.* —;

mégis, vagyis, ugyanis, úgymint, annálinkább, mindamellet, mindemellet, mindazáltal, mindazonáltal, annálfogva, ennélfogva, minthogy (quia), mintha (ac si), hacsak (nisi) hanem, hanemha, (kivéve ha), habár, haszinte, hamindjárt, csaknem, tudniillik v. tudnillik, azaz, azazhogy stb. —

Az elválasztva írottak gyakran mást jelentenek, mint a mit egybeírva fejeznek ki: *igenis és: igen is, nem is. Hiszen úgysem ismeri; és: Most már úgy sem adja ide (azon az áron sem). Holnap, azaz kedden; és: Csak egy kifogásom van, és az az, hogy stb. Úgy tesz, mintha tudná, és: Jobb így, mint ha tudná.*

c) Az ikerszók. Ezek összetett tagjai nem határozzák, csak nyomositják egymást:

bü-báj, hír-név, bú-bánat, dirib-darab, zür-zavar, per-patvar, ég-föld, ország-világ; híre-neve, teste-lélke;

fő-fő, jött-ment, bűvös-bájós, mézes-mázos, hóri-horgas;

jár-ke, ront-bont, teng-leng, csúsz-mász irúl-pirúl, üti-veri, üzi-füzi;

helylyel-közzel, tárva-nyitva, égre-földre, sebbel-lobbal, későnkorán, éjjel-nappal stb.

21. §. Névelő, mutató névmás.

A névelőnek (*z* nélküli) *a*, — és a mutató névmásnak *a*, *e* alakjait (a *mindemellett*, *mindamellett* kivételével; 20. §. III. b)) különírjuk: *a ház*, *a rét*; *e fa*, *e hóban*, *a tekintetben*, *a miatt*, *e végett*, *e nélkül*. (A mutató névmás *z*-jének hasonulását lásd a 4. §. 5-ik bekezdésében).

Némelyek a *ki*, *mi*, *mely*, *minő*, *milyen*, *melyik*, *hány* továbbá a *hol*, *honnán*, *mikor*, *hogy*, *merre*, *meddig*; — *míg*, *mint*, *midőn*, *mióta* *miért* szók előtt álló a szócskát egybeírják velök: *aki*, *ami*, *amely*, *amint* stb.; *ahol*, *amíg*, *amint*, *amidőn*, *amikor*, *ameddig*, *amióta*, *amiért is* stb. — Szerintök ez az *a* se nem artikulusz, se nem mutató névmás, hanem egyszerű mutató elem. Az egybeírást a másnemű két *a*-tól való megkülönböztetés szükségével vélik igazolni.

Az *a*-nak általánosan divó különírását fenn kell tartani a könnyen támadható zavar elkerülése végett is, pl. *a szerint*, *a mint a felek megalkusznak*.

Itt az első *a* mutató névmás, a második *a* az állítólagos mutató elem, a harmadik *a* névelő.

22. §. A számoknak betűkkel írása.

Az *e* szakaszban foglaltak váltókra, kötelezvényekre s általában az üzlet körébe eső iratokra ki nem terjednek. Ott a hosszás számneveket is egybe szokták írni.

Másféle iratokban előforduló több tagú számoknak betűkkel írásánál a következő szabályok követendők:

I. Összeadás útján keletkező számcsoportban (a hol a magas fokú számokat alsóbb fokúak követik, mint velök összeadott számok):

a) az egyesek mindig együtt maradnak a tizesekkel: *tizenegy*, *tizenkilencz*, *huszonhárom*, *ötvennyolcz*, *hetvenkettő*, *kilenczvenkilencz*;

b) az egyesek és egyszerű tizesek (*husz*, *harmincz*, *negyven* stb.) a száz és ezer számokkal; a száz is az ezer-rel, pl.

százegy, *százkettő*, *száztíz*, *százharmincz*, *százhetven*, *százkilenczven*;

ezeregy, *ezerhárom*, *ezernegyven*, *ezerkilenczven*, *ezerszáz*.

c) Magánálló csoportban, a melyet t. i. más csoport se meg nem előz, se nem követ, további egybeírásnak nincs helye, vagyis:

kötőjellel egyesítendők, az ilyen szám főrészeinek kellő feltüntetésére; pl.

két csoportból álló szám :

száz-ötvenezer háromszáz-negyvenkettő (150,342) ;

három-csoportos :

hatszáz-tízmilliom kétszáz-harmincezer nyolczszáz-kettő
(610.230.802) ;

négy-csoportos :

Kilencz-milliárd háromszáz-milliom hétszáz-egyezer kétszáz-huszonhat
(9,300,701,226).

d) A *millió* és *milliárd* kivételesen és csak akkor választatik el sokszorozójától, ha az összes számnak végtagjaképen áll, t. i. ha nem követi más szám vagy számcsoport. Ezt az említett két számnak hosszabb alakja és gyakran terjedelmes sokszorozója teszi szükségessé, pl. *tizenegy milliárd* ; — *huszonkilencz millió* ; — *nyolczszáz-hatvanhárom millió*.

24. §. A szórészek elválasztása a sor végén.

A szót a sor végén nem az elemzés, hanem a tagolás szerint választjuk el; tehát nem így: *sok-ad-al-om*, *óv-a-kod-ás-om-at*, hanem így: *so-ka-da-lom*, *ó-va-ko-dá-so-mat*.

Különösen :

1. Ha két önhangzó között csak egy mássalhangzó áll, ezt mindig átviszszük a következő sorba: *ha-lom*, *fű-rész*, *jo-gász*, *há-bo-rú-ság*.

2. Ha egynél több mássalhangzó áll két önhangzó között, csak az utóbbit viszszük át: *ál-dás*, *kert-nek*, *part-ra*, *mor-zsol*, *nyolcz-tól*; *rop-pant* *töb-bek*, *tol-lat*, *hal-lani*; hang-hasonulással: *töb-bé*, *kevesb-bé*, *kereseb-bel*, *mel-lel*, *tol-lal*, *vál-lá* (az utóbbiakra nézve 5. §).

A kétjegyű mássalhangzót a különben jogosult rövidítések esetében is ki kell egészíteni az elválasztásnál: *össze*, *vissza*: *össze*, *visz-sza*; és így tovább: *köny-nyü*, *meny-nyei*, *galy-lyas*, *pety-tyek* stb. Hanghasonulásnál ezeket: *galy-lyal*, *meny-nyé* (*coelum*), *pety-tyel*, *rosz-szá* így választjuk el: *galy-lyal*, *meny-nyé*, *pety-tyel*, *rosz-szá* (12. §).

3. Minden hangzó külön szótagot képez: *fi-a-i*, *mi-e-ink*, *ti-e*

i-tek stb. Mindamellett is jó lesz az elválasztásnál a szók rythmusára figyelni; például helyesebb ez: *fia-im, mie-ink, tiei-tek*, mint ez: *fi-a'im, mi-e'ink, tie-i'etek*, vagy *ti-e'itek*. — Az *ai, ái, ói, ői, úi, üi* szótag-párok, nem lévén diphtongusok, megszakaszthatók; pl. *pa-izsa, fá-it, eké-iket, hattyú-inak, követő-ivel*; vagy: *pai-za, fáit, ekéi-ket, hattyúi-nak, követői-vel*.

4. Az összetéelt tagjai szerint választjuk el: *el-áraszt, meg-inti, kard-él, toll-harcz, es-küdt-szék, föld-alatti, atyánk-fia*.

25. §. Nagy kezdőbetű.

Nagy kezdőbetűvel írjuk a szót:

1. a beszéd elején; t. i. így nyitjuk meg a címet, fejezetet, szakaszt stb. —, versekben a vers-sort;

2. pont után;

3. kettős pont után, mikor idézet követi; pl. *Végszava ez volt: «Emlékezzél meg gyermekeimről!»* — De a saját előadásunkba szőtt idézetnél nincs szükség nagy kezdőbetűre; pl. *A közmondás szerint: nem mind arany, a mi fénylik.*

4. Nagy kezdővel írjuk a tulajdonneveket, pl.

személyi tulajdonnevek: *Kovács Pál*; előnévvel: *Baróti Szabó Dávid*; *Széki gróf Teleki József*; — *Pallas, Jupiter Minerva* stb. —

Ide számítjuk ezeket is: *Isten, Szentlélek; Istenség, Főök, Mindenható, Örökkévaló, Megváltó, Idvezítő*; — a személyesítéseket is: *Szerelem, Halál, Végtet, Enyészet, Hadúr*;

tárgyi tulajdonnevek: *Észak-Amerika, Magyarország, Erdély, Nagy-Kúnság, Csallóköz, Hortobágy, Maros-Vásárhely, Duna, Tisza, Bars megye, London, Buda-Pest, Lipótváros, Józseftér, Czukor-utca, Váczi-utca*; — *Balti-tenger, Középtenger, Balaton* stb. —

Az intézetek neveit csak akkor írjuk nagy kezdővel, ha címnevekiülszerepelnek: *Magyar Nemzeti Múzeum, Magyar Tudományos Akadémia, Nemzeti Színház*; különben kis kezdővel: *Nincs ott muzeum, akadémia* stb. —;

könyvek címei, cikkszavai; továbbá hírlapok, folyóiratok címei: *Hunyadiak Kora, Szökött Katona; Régi Magyar Nyelvelmélekek; Verböczi István Hármaskönyve; Nagy-Szótár*; — *I. Rész; II. Cím* stb. — *Pesti Napló, Fővárosi Lapok, Budapesti Szemle*.

A hónapok, napok és ünnepnapok nevei azonban kis kezdővel iratnak: *január, február; vasárnap, hétfő; husvét, karácson* stb. —;

szintűgy a tulajdonnevek is, ha melléknevekké lesznek: *minervai, keletindiai, magyarországi, budapesti, józseféri*; hármaskönyvbéli (címek) *nagyszótári (cikkek) jász-nagykún-szolnokmegyei (közgyűlés), temesvár-orsovai (vasút)*.

De a családnév és a történeti személynév még ekkor is megtartja nagy kezdőjét, pl. melléknévi összetettekben: *Orczy-kerti, Laudon-utczai, Deák-párti, Deák-Ferencztéri, Széchenyi-utczai; Mátyás-kori, Demosthenes-fajta*; — *Molnár-féle (per), Kiss Jakab-féle (hagyaték)*; — a keresztnév is az ilyenekben: *Péter-féle (tréfa), Miklós-fajta (ötlet)*.

6. Állat- és növénytani szakmunkákban rendszeren latin elnevezések használatosak, és a tudományos világban megállapodott gyakorlatnál fogva az osztály-rend-család- és nemnevek nagy kezdővel iratnak; a fajnevek azonban csak akkor, ha személy után támadt az elnevezés.

Földrajzban a tárgyi tulajdonnevek, csillagászati munkákban különösen az égi testek és jegyek nevei egyöntetűség és könnyebb érthetőség kedvéért szintén nagy kezdővel iratnak: *Merkur, Venus, Föld (Tellus) Nap (Sol), Kaszás, Fiastyúk, Kos, Bika*; — geológiában a képletek: *Kréta, Kőszén, Jura, Trias* stb. —; valamint egyéb tárgyi tulajdonnevek is, a melyeknek különös kiemelése szükségesnek mutatkozik, pl. közettanban a kőzetek, ásványtanban az ásványfajok, vegytanban az elemek nevei stb.

7. Nagy kezdővel írjuk a megszólító címneveket levelekben és hivatalos iratokban: *Cs. Kir. és Apostoli Felség! Fenséges Főherczeg! Nagyméltóságú Miniszter Úr! Kegyelmes Uram! Nagyságos Asszony! Tisztelt Képviselőház! Szeretett Bátyám! Tisztelt Barátom!* —; a szöveg folyamában is: *ha Nagyságod* stb. —; *minthogy Ön Tisztelt Barátom* stb.

De a megszólítás és tiszteletezím nélkül egyszerűen érintett rang és hivatal kis kezdővel irandó: *a pápa, császár, királyné, herczeg, grófné; tábornagy, alispán, törvényszéki elnök úr*; — valamint a megszólító czímnév is akkor, ha nem levélben, vagy hivatalos iratban fordul elő, hanem egyszerű társalgás leírásában, például regényben, színműben stb.

